

Олена НІКІФОРОВА

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ТЕКСТІВ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (37) 2017

УДК 81'25

Нікіфорова О.М. Перекладознавчий аналіз лексичної структури текстів військово-політичної тематики; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 13; мова – українська.

Анотація. У статті розглядається специфіка лексичної структури текстів військово-політичної тематики на основі методу лексико-семантичного поля на прикладі жанрів «Стратегія національної безпеки», «Воєнна доктрина», «Стратегічний оборонний бюлетень». З'ясовано, що подібність військових лексичних одиниць в цих текстах ґрунтується на предметних сферах «воєнна політика», «військова діяльність» і «військове будівництво». Проведено аналіз та співвідношення цих сфер, виділено базові поняття, що утворюють семантичну основу лексико-семантичного поля. Запропоновано визначення поняття «текст військово-політичної тематики» у структурі категорійного апарата теорії військового перекладу.

Ключові слова: текст військово-політичної тематики, військова лексика, лексико-семантичне поле, предметна сфера, переклад.

Вступ. На сьогоднішній день нагальним стоїть питання якісного та швидкого перекладу англійською мовою основоположних воєнно-політичних документів стратегічного рівня – Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини, Стратегічного оборонного бюлетеня. Така необхідність пов'язана, по-перше, зі збільшенням обсягів перекладів подібних жанрових форм в Україні з огляду на підвищення значення та ролі військової політики в державі. По-друге, із самим змістом цих документів, що передбачає: визначення загальних принципів, пріоритетних цілей, завдань і механізмів захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; систему поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню; підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів; ймовірні виклики і загрози національним інтересам України у безпековій та оборонній сферах, потреби у силах і засобах, державних ресурсах для нейтралізації таких викликів і загроз; оборонну політику держави, стан збройних сил та головні напрями подальшого військового будівництва. По-третє, зміст цих документів є важливим не лише з точки зору національної, а й міжнародної безпеки, адже вони слугують для інформування міжнародної спільноти про стан справ в секторі безпеки і оборони країни, а також виступають вагомим інструментом для отримання консультативно-дорадчої допомоги іноземних радників та експертів в питаннях оборонного реформування, що має неабияке практичне значення.

Повноцінний і адекватний переклад зазначених документів англійською мовою сприятиме кращому розумінню сутності й змісту національної політики держави, розв'язанню конкретних

питань міжнародного військового співробітництва. Ця проблема безпосередньо пов'язана з вирішенням завдань військово-політичного перекладу як окремого виду військового перекладу, а також з науковим дослідженням проблематики теорії військового перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що жанрові форми «Стратегія національної безпеки», «Воєнна доктрина», «Стратегічний оборонний бюлетень» раніше в українському перекладознавстві не розглядалися. Військова лексика досліджувалась в межах інших жанрів – вербальної ноти, інформаційної доповіді, Оборонного кодексу, інструкції Генерального штабу Збройних сил Франції, резолюції та рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи, військово-політичної періодики, військової документації миротворчих місій ООН та НАТО [8], [12], [13], які ми також відносимо до текстів військово-політичної тематики, а також в межах системи англійської мови у діахронічному аспекті [3]. Перекладознавчий аналіз емоційно-забарвленої військової лексики англійської та української мов здійснив В.В. Балабін [2].

Метою статті є дослідження специфіки лексичної структури текстів військово-політичної тематики на матеріалі жанрових форм «Стратегії національної безпеки», «Воєнної доктрини», «Стратегічного оборонного бюлетеня» з погляду перекладознавчого аналізу.

Методологічною основою дослідження став метод семантичного поля, який дає можливість проаналізувати лексичну структуру текстів за спільністю змісту та тематики, що дозволило провести порівняльний аналіз із відповідними групами лексики в англійській мові, виокремити труднощі, міжмовні й міжкультурні розбіжності у перекладі.

Виклад основного матеріалу статті. Тексти військово-політичної тематики виокремлюють-

ся серед інших текстів військової тематики передусім за тематичним критерієм. Поняття «тема тексту» визначається як «предмет обговорення в тексті, номінативно виражене змістовне ядро цілого тексту, яке зіставляється з авторським задумом у цілому. У великому тексті тема тексту поділяється на підтеми та субпідтеми, що відображають зміст відносно самостійних частин цілого тексту, таким чином категорія тема утворює ієрархічну інтелектуальну структуру. Узагальнену семантику теми тексту можна сформулювати лише абстрактно: «предмет мовлення цілого тексту» [9, с. 542].

«Предметом мовлення текстів» військово-політичної тематики є політика по відношенню до військової дійсності, яка далі, в залежності від жанру, конкретизується: національна безпека, оборонне планування, військове будівництво, міжнародні операції з підтримання миру і безпеки тощо. Роль смислового ядра мовленнєвого твору для теми тексту забезпечується семантичним повтором. Повторення слів, значень, сем, конотативного смислу, що підтримує міжрівневі відношення в межах поля або відображає головну інформацію у творі, складає тематичну сітку або тематичне поле тексту [1, с. 7]. Склад і структура тематичного ланцюжка в текстах військово-політичної тематики значною мірою визначається вимогами офіційно-ділового стилю, в межах якого ці тексти функціонують. Відповідно до функціонально-стилістичного підходу текст розглядається як семантичний простір реалізації мовних одиниць. Наявність теми в текстах військово-політичної тематики виражається через відповідні лексичні номінації. Тема – це той фактор, який визначає значення усієї термінологічної лексики [11, с. 220]. Тому, в залежності від тематики тексту, можна визначити коло військової лексики, що переважає у ньому.

З огляду на вищезазначене можемо зробити висновок, що предметною основою текстів військово-політичної тематики є військово-політична тема. Прикметник «військовий» визначається як такий, що «стосується війська; прийнятий, установлений у війську, в армії» [4, с. 187]. Прикметник «політичний» визначається як такий, що «базується на політиці; пов'язаний з політикою, з питаннями політики; пов'язаний з проведенням політики у життя; державний, громадсько-правовий» [4, с. 1035]. «Військово-політичний» визначається як такий, що «стосується військової політики» [4, с. 187]. Розкриємо зміст поняття «військово-політичний».

Вживання складного прикметника «військово-політичний» по відношенню до визначеної категорії текстів військової тематики викликає певні труднощі, оскільки до цього часу існують суттєві розбіжності щодо правильності вживання прикметників «військовий» і «воєнний». Розмежування цих термінів дослідниками зводяться до твердження, що прикметник «воєнний» походить від іменника «війна» (*закон, злочин, злочинець, конф-*

лікт, напад, переворот, період, потенціал, режим, стан, час, боротьба, доктрина, загроза, інтервенція, історія, катастрофа, небезпека, обстановка, операція, підтримка, політика, проблема, провокація, ситуація, випробування, вторгнення, втручання, питання, приготування, становище, дії, події, зусилля, інтереси, плани, сварки), а «військовий» – від іменника «військо» (*аеродром, аташе, бюджет, госпіталь, дух, ешелон, завод, керівник, корабель, кореспондент, кредит, лад, лазарет, льотчик, моряк, начальник, об'єкт, округ, організатор, оркестр, парад, поїзд, потяг, порядок, призов, радник, рапорт, статут, телеграф, шпиталь, автоінспекція, академія, база, виставка, влада, дисципліна, дорога, економіка, література, людина, медицина, могутність, організація, перевага, підготовка, присутність, сила, служба, справа, таємниця, техніка, форма, фортеця, частина, шинель, шинель, виробництво, відомство, замовлення, звання, керівництво, планування, правило, співробітництво, спорядження, судно, училище, власті, заходи, кола, можливості, традиції*). В залежності від конкретного змісту поняття допустиме вживання «військовий» і «воєнний» з такими словами: *блок, союз, політика, суд, трибунал, диктатура, допомога, історія, машина, наука, промисловість, стратегія, тактика, теорія, зіткнення, мистецтво, витрати, потреби, умови, цілі*. Дещо схожа ситуація прослідковується і в англійській мові, коли для позначення понять та явищ, що безпосередньо стосуються війни, вживаються слова “war” та “defence”: *war cabinet (кабінет воєнного часу), war time (воєнний час), war time posture (воєнний стан), defence doctrine (воєнна доктрина), art of war (воєнне мистецтво), defence sales (оборонні закупки)* тощо, а словом “military” позначаються поняття, що стосуються збройних сил, їх життєдіяльності та взаємодії з іншими силовими структурами держави та сферами суспільного життя: *military service (військова служба), military command (військове командування), military rank (військове звання), military department (військовий департамент), military cooperation (військове співробітництво)*. Як бачимо, в англійській мові прикметник “military” має більш широке застосування в мові, ніж прикметники “war” та “defence”.

Щодо вживання цих прикметників з іменником «політика», у загальновідкритих джерелах зустрічаються обидва варіанти – «військова політика» і «воєнна політика», причому іноді по відношенню до одних і тих самих понять. На жаль, в англійській мові має місце схожа синонімія: “military policy”, “war policy” та “defence policy”. Отже, можемо припустити, що в англійському перекладі українських військово-політичних текстів буде зустрічатися синонімія військово-політичних понять.

Деякі автори пояснюють особливості вживання цих словосполучень так: якщо політика однієї держави по відношенню до іншої супроводжу-

ється застосуванням військ (збройне насильство, активна боротьба, ведення воєнних дій), слід використовувати поняття «воєнна політика», а в разі, якщо воєнна інтервенція та збройне насильство армії по відношенню до місцевого населення відсутні, збройна боротьба при цьому не ведеться, більш доцільним є вживання терміну «військова політика» [10, с. 8].

Таким чином, поняття «військовий» має більш широке значення та може включати в себе вужче поняття «воєнний». Саме тому ми беремо ад'єктив «військовий» за основу в назві текстів військово-політичної тематики. Крім того, він вживається з традиційно ustalеними у перекладознавчій практиці поняттями «військовий переклад», «військовий перекладач», «текст військової тематики», що є вагомим додатковим аргументом на користь.

Перспективи наступних розвідок у цьому напрямку полягають у подальшому емпіричному порівняльно-зіставному дослідженні значень англійських прикметників “military”, “war”, “defence”.

Розмежування та співвідношення понять «військовий» і «воєнний» має безпосереднє відношення та впливає на розуміння та розмежування понять «військова політика» та «воєнна політика». Останні представляють собою окремі предметні сфери, семантичну основу яких складають власні поняття, проте базовим поняттям для обох сфер є «політика». Хоча ці сфери і є різними, зв'язок між ними беззаперечний та цілком логічний.

Дослідження лексичної структури текстів військово-політичної тематики на матеріалі жанрів «Стратегія національної безпеки», «Воєнна доктрина», «Стратегічний оборонний бюлетень» засвідчило, що наведені жанрові форми мають ієрархічну залежність, тобто, зміст одного жанру розкривається за рахунок іншого, що в свою чергу позначається на лексичному наповненні цих текстів.

Стратегія національної безпеки є основним документом оборонного планування, що визначає загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєвоважливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Цей документ обов'язковий для виконання та є основою для розроблення інших документів стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки – Концепції розвитку сектору безпеки і оборони, Воєнної доктрини, інших галузевих стратегій [6].

З огляду на визначення та зміст Стратегії національної безпеки, вважаємо, що схожість військової лексики в цьому документі ґрунтується на предметній сфері семантичного поля «воєнна політика». Семантичне поле визначається, як сукупність явищ або відрізок дійсності, що мають у мові відповідники у вигляді тематично об'єднаної сукупності лексичних одиниць [11, с. 191].

У лексико-семантичному полі «воєнна політика» можна виділити такі лексико-семантичні мікрополя:

1) національна безпека (національні інтереси, суверенітет, територіальна цілісність, недоторканність);

2) загрози (тероризм, сепаратизм, воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни, корупція, економічна криза, загрози енергетичній, інформаційній, екологічній та техногенній безпеці);

3) обороноздатність (мобілізація, територіальна оборона, військово-технічне співробітництво, оборонна промисловість);

4) реформування (система державного управління, сектор безпеки і оборони, розвиток спроможностей);

5) зовнішньополітичні пріоритети (партнерство, співробітництво, безпекові організації, колективна безпека, спільна оборона, військова допомога).

Воєнна доктрина – це сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. Основні положення Воєнної доктрини є похідними від Стратегії національної безпеки України, розвивають її положення за напрямками забезпечення воєнної безпеки. В США аналогічним документом для Стратегії національної безпеки є *National Security Strategy*, а для Воєнної доктрини – *National Defense Strategy* і *National Military Strategy*.

Воєнна політика, за визначенням у Воєнній доктрині, є діяльністю суб'єктів забезпечення національної безпеки держави, пов'язаною із запобіганням воєнним конфліктам, організацією та здійсненням військового будівництва і підготовкою Збройних сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення до збройного захисту національних інтересів [7]. Таким чином, лексико-семантичне поле «воєнна політика» уточнюється та доповнюється такими мікрополями:

6) безпекове середовище (світові центри сили, асиметричне застосування воєнної сили, міграційні процеси, кібербезпека, іноземна військова присутність, інформаційна війна);

7) воєнні загрози (збройна агресія, розвідувально-підбивна діяльність, розповсюдження зброї масового ураження, тероризму, організована злочинність, незаконна торгівля зброєю і боєприпасами, нелегальна міграція);

8) діяльність сил оборони (підготовка сил оборони, оборонні, контрнаступальні та наступальні дії, підготовка національних (спеціальних) контингентів);

9) кризове реагування (політико-дипломатичні, інформаційні та силові інструменти держави, воєнний стан, надзвичайний стан, територіальна оборона, цивільний захист, локалізація та нейтралізація воєнного конфлікту).

Стратегічний оборонний бюлетень – це концептуальний довгостроковий програмний документ з реформування та розвитку збройних сил та інших складових Воєнної організації держави. Стратегічний бюлетень спрямований на забезпечення практичної реалізації положень Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, визначає стратегічні й оперативні цілі оборонної реформи та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз та викликів [5].

З огляду на більш практичне спрямування цього документу, схожість лексичних одиниць ґрунтується на предметних сферах «військове будівництво» і «військова діяльність» (у широкому значенні цього поняття). Ці сфери представляють собою ряд тем, що безпосередньо або опосередковано пов'язані з воєнною політикою, зокрема:

- 1) сектор оборони;
- 2) набуття спроможностей;
- 3) оборонна реформа;
- 4) стратегічні цілі;
- 5) оперативні цілі.

Вищезазначені тексти впливають на формування *відповідного світосприйняття* та світогляду, розуміння змісту важливих військових понять,

що є вагомим чинником для вирішення проблем адекватного перекладу.

Висновки. З огляду на проведений аналіз емпіричного матеріалу, пропонується визначити тексти військово-політичної тематики як тексти, які описують військову дійсність у межах семантичного поля «воєнна політика» та розкривають специфіку лексико-семантичних полів «національна безпека», «військове будівництво», «миротворчі операції» тощо.

Постає необхідність у проведенні подальших мовознавчих і перекладознавчих досліджень основоположних жанрових форм «Стратегія національної безпеки», «Воєнна доктрина», «Стратегічний оборонний бюлетень».

Змістовний структурно-груповий аналіз лексики показує, що її подібність в текстах військово-політичної тематики проявляється за предметною та понятійною ознаками, а прикметник «військовий» має більш широке значення ніж прикметник «воєнний».

Перспективи подальших розвідок полягають у необхідності визначення специфіки перекладу з української мови на англійську складних лексико-фразеологічних одиниць в межах семантичних полів «воєнна політика», «військове будівництво» та «військова діяльність» з метою напрацювання готових перекладацьких рішень та недопущення типових помилок, які можуть мати дуже велику вагу в текстах військово-політичної тематики.

Література

1. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста // Текст как объект комплексного анализа в вузе. – Л.: ЛГУ. – 1984. – С. 3-11.
2. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В.В. Балабін. – К.: Логос, 2002. – 315 с.
3. Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови ХХ – початку ХХІ століття / Д. В. Василенко. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2009. – 220 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Верховна Рада України. Указ Президента України № 240/2016 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>.
6. Верховна Рада України. Указ Президента України № 287/2015 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
7. Верховна Рада України. Указ Президента України № 555/2015 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.
8. Гончарук Л.М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу [Дисертація]: дис.... канд. філол. наук: 10.02.16 / Гончарук Лілія Миколаївна // КНУТШ. – Київ, 2015. – 211 с.
9. Кожина М.Н. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / М.Н. Кожина. – М.: Флинта, Наука, 2003. – 694 с.

10. Мацко Н. С. Військова політика Російської імперії на Правобережній Україні (1792– 1874 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Мацко Наталія Степанівна – Тернопіль, 2012. – 25 с.
11. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М. : Флинта, Наука, 2003. – 320 с.
12. Юндіна О.В. Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики [Дисертація]: дис.... канд. філол. наук: 10.02.16 / Юндіна Олена Вікторівна; ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського". – Одеса, 2013. – 20 с.
13. Янчук С.Я. Особливості перекладу військової документації миротворчих місій ООН та НАТО [Дисертація]: дис.... канд. філол. наук: 10.02.16 / Янчук Сергій Ярославович; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; КНУТШ. – Київ, 2011. – 277 с.

Елена Никифорова

**ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ТЕКСТОВ
ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ**

Аннотация. В статье рассматривается специфика лексической структуры текстов военно-политической тематики на основе метода лексико-семантического поля. В качестве эмпирического материала используются жанровые формы «Стратегия национальной безопасности», «Военная доктрина», «Стратегический оборонный бюллетень», которые ранее не исследовались в украинском переводе. Выяснено, что сходство военных лексических единиц в этих текстах основывается на предметных сферах «военная политика», «военная деятельность» и «военное строительство». Проведен анализ и соотношение этих сфер, выделены базовые понятия, образующие семантическую основу лексико-семантического поля. Предложено определение понятия «текст военно-политической тематики» в структуре категориального аппарата теории военного перевода.

Ключевые слова: текст военно-политической тематики, военная лексика, лексико-семантическое поле, предметная область, перевод.

Olena Nikiforova

**TRANSLATION STUDIES ANALYSIS OF THE LEXICAL STRUCTURE
OF MILITARY-POLITICAL TEXTS**

Summary. The article considers peculiarities of lexical structure of military-political texts based on the method of lexical and semantic field. The empiric material used for the research included «National Security Strategy», «Military Doctrine», and «Strategic Defence Bulletin». These genres have not been studied earlier in the Ukrainian Translation Studies. It has been found that the similarity of lexical items in these texts is based on the presentational spheres “defence policy”, “military activity” and “defence building”. The analysis of these spheres has been conducted and the basic concepts establishing semantics foundation of the lexical and semantic field have been singled out. The concept of “military-political text” has been formulated to be included within the conceptual apparatus of the Theory of Military Translation.

Key words: military-political text, military lexis, lexical and semantic field, presentational sphere, translation.

Стаття надійшла до редакції 7.04.2017 р.

Нікіфорова Олена Миколаївна – здобувач, науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення військово-політичного перекладу лінгвістичного науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка.